

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MICHEL FOUCAULT

Rezil İnsanların Yaşamı

Mathurin Milay, 31 Ağustos 1707'da Charenton
Mathurin Milay, 31 Ağustos 1707'da Charenton
hasta nesne ve kurtarılmaz insanın hayatından her
hasta nesne ve kurtarılmaz insanın hayatından her
daimi ve sürekli olarak her şeyiyle ilgili yaşam
daimi ve sürekli olarak her şeyiyle ilgili yaşam
sürme, mekân ve zamanın her şeyiyle ilgili yaşam
sürme, mekân ve zamanın her şeyiyle ilgili yaşam
ve kurtarılmaz insanın hayatından her şeyiyle ilgili yaşam
ve kurtarılmaz insanın hayatından her şeyiyle ilgili yaşam
bilinmeyen ve kurtarılmaz insanın hayatından her şeyiyle ilgili yaşam
bilinmeyen ve kurtarılmaz insanın hayatından her şeyiyle ilgili yaşam
zanda ve kurtarılmaz insanın hayatından her şeyiyle ilgili yaşam
zanda ve kurtarılmaz insanın hayatından her şeyiyle ilgili yaşam
Jean-Jacques Rousseau, 1751'de Charenton
Jean-Jacques Rousseau, 1751'de Charenton
kurtarılmaz insanın hayatından her şeyiyle ilgili yaşam
kurtarılmaz insanın hayatından her şeyiyle ilgili yaşam
kalemi ve kurtarılmaz insanın hayatından her şeyiyle ilgili yaşam
en bilgin ve kurtarılmaz insanın hayatından her şeyiyle ilgili yaşam
en bilgin ve kurtarılmaz insanın hayatından her şeyiyle ilgili yaşam
saver ve kurtarılmaz insanın hayatından her şeyiyle ilgili yaşam
saver ve kurtarılmaz insanın hayatından her şeyiyle ilgili yaşam
birak ve kurtarılmaz insanın hayatından her şeyiyle ilgili yaşam
birak ve kurtarılmaz insanın hayatından her şeyiyle ilgili yaşam
gerçek ve kurtarılmaz insanın hayatından her şeyiyle ilgili yaşam
gerçek ve kurtarılmaz insanın hayatından her şeyiyle ilgili yaşam

Norgunk

n[■]

© Norgunk Yayıncılık 2014

Sertifika No: 46249

ISBN 978 625 7917-06-3

La vie des hommes infâmes (1977)

© Editions Gallimard, 1994

Birinci Baskı

Mart 2021

Çeviri

Emre Koyuncu

Kapak Görseli

Fransa'nın 18. yüzyıl kapatma
kayıtlarından iki fragman

Baskı ve Cilt

Mas Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.

Hamidiye Mahallesi Soğuksu Caddesi 3

Kağıthane 34408 İstanbul

T. (212) 294 10 00 / F. (212) 294 90 80

kitap@masmat.com.tr

Sertifika No: 44686

Norgunk Yayıncılık

Şehit Erdoğan İban Sokak 20

Akal Sitesi C/8 Akatlar

Beşiktaş 34335 İstanbul

T. (212) 351 48 38

info@norgunk.com / www.norgunk.com

MICHEL FOUCAULT

Rezil İnsanların Yaşamı

Norgunk

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

Emre Koyuncu

7

REZİL İNSANLARIN YAŞAMI

Michel Foucault

13

SUNUŞ

Emre Koyuncu

Foucault'nun 1977'de kaleme aldığı "Rezil İnsanların Yaşamı" gerçekleştirmeye fırsat bulamayacağı uzun soluklu bir projesini ana hatlarıyla betimlediği bir takdim metni. Foucault'nun benzer heyecanlarla takdim ettiği diğer çalışmalarının hep felsefe açısından birer dönüm noktası teşkil edecek düşüncelere vardığını bildiğimiz için, yani Foucault'nun aslında yapacak daha çok şeyi olduğunu bize hatırlattığı için bir yönüyle yürek burkan bir metin bu. Fakat aynı zamanda, bir proje taslağı olarak bile kendi ayaklarının üzerinde duran, Foucault'nun o yıllardaki çalışmalarıyla ilişkilendirebileceğimiz kimi önemli hamleler barındıran ve satır aralarında Foucault'nun kahkahalarını duyabileceğimiz bir metin.

Foucault bu projesinde çeşitli resmi kurum kayıt ve zabıtlarının kıyısında köşesinde kalmış, haklarında bu kayıtlar dışında pek bir şey bilinmeyen, bu yüzden de varlıklarının şans eseri günümüze kadar ulaşmış olan birkaç satırdan ibaret olduğunu söyleyebileceğimiz tuhaf karakterlere yoğunlaşacağını ilan eder. Temel gayesi bu silik yaşamların onları bize ulaştıran o fragmanlarda hangi gerekçelerle bu denli yoğun, ısrarlı ve tumturaklı bir şekilde tahkir edildiğini, bu karakterlerin nasıl içinde yaşadıkları toplum için toplumdan yalıtılması gereken birer nefret objesine dönüştüğünü ve bu yalıtımın hizmet ettiği çıkarları iktidar

mekanizmalarının işleyişi açısından açıklamaktır. Foucault'nun Pierre Rivière ve Herculine Barbin'e odaklandığı çalışmaları ilk bakışta bu projeye uygun düşüyor gibidir, ancak Foucault metnin daha başlarında temel ilkelerini listelerken asıl yapmak istediğinin, kötü bile olsa belli bir şöhreti yakalamayı bilmiş "sahte" rezillerin bilindik efsanesini anlatmak değil, çok daha silik, hakkında çok daha az şey bilinen karakterlerin, onları unutturmuş, sönmüştür iktidar mekanizmalarından intikam alma fırsatı bulacakları bir şekilde arzı endam etmelerini sağlamak, onları efsaneleştirmek olduğunu anlarız. Metnin bir yıl öncesinde *Hapishanenin Doğuşu*'nun ve metinden kısa bir süre önce de *Cinselliğin Tarihi* serisinin *Bilme İstenci* alt başlıklı ilk cildinin yayımlandığını göz önünde bulunduracak olursak bu temel gayesine eklemlenen tali motivasyonlar da görünürlük kazanır. Foucault bu metni, bir yönüyle, hükümran iktidar ile disipliner iktidar arasında yaptığı ayrımla takdim ettiği ve daha sonra biyoiktidar ile katmanlaştırdığı iktidar kavrayışını yeniden açıklama vesilesi olarak kullanır. Henüz dolaşıma soktuğu iktidar kavramının, aldığı tepkilerden çok da iyi anlaşılmadığı sonucunu çıkararak, ne işe yarayacağını, ne vaat ettiğini somut bir şekilde göstermeye çalışır. Bugün bu kitapların, yazıların, söyleşilerin üzerinden neredeyse yarım asır geçmiş olmasına rağmen bu türden açıklamalara, bu pedagojik müdahalelere artık gerek kalmadığını söylemek ne yazık ki güç.

Foucault'nun metindeki temel manevralarından biri disipliner iktidarın özgüllüğünü vurgulamak için hiç kimsenin kaçamadığı o resmi kayıt ve kütüklerin aleniliğini ve kalıcılığını, önceki dönemlerde Kilise'nin kötülüklerle baş etme metotlarından biri olan günah çıkarmanın mahremiyeti ve uçuculuğuyla karşılaştırmaktır: af mekanizmasının yerini on yedinci yüzyıldan

itibaren bir kayıt mekanizması alır. Bugün tüm hayatı kuşatan “veri” bulutlarının bir önceli olduğunu söyleyebileceğimiz bu kayıtlar, Foucault’ya göre, toplumun siyasi konfigürasyonunda bir dönüşümün, bu konfigürasyonun etrafında şekillenen yeni bir kurumlar ağının ve bilme biçiminin nişanıdır. Foucault’nun bu dönüşümü açıklarken, *lettre de cachet*’lerin monarka gündelik yaşamın kılcal damarlarına değin nüfuz etme imkânı tanısa da aynı zamanda monarkın kararlarını keyfiyet ile lekeleyip onu nefret edilen bir figür haline dönüştürdüğünü anlattığı satırlar kanaatimce Foucault’nun iktidar kavrayışının en özgün veçhesini gözler önüne serer. Zira kralın bu müdahaleleri gökten davetsiz bir şekilde yağmaz; halk bu müdahaleleri özel mektuplarla istemiş, talep etmiş, arzulamıştır. İnsanlar monarkın gücünü bu sayede kendi çıkarları için kullanmayı bilmiş, bunun karşılığında da hükümdarın mutlak iktidarının halka açılmasına, toplumun geneline yayılmasına vesile olmuşlardır. Öyleyse iktidar basitçe birilerinin sahip olduğu ve bize rağmen üzerimizde uyguladığı bir şey olmak zorunda değildir; iktidar mekanizmaları kimi zaman bizim sayemizde, bizim davetimizle, bizim talebimizle, bizim yakarışımızla, bizim rızamızla, bizim iş birliğimizle gelir ve bizi kendine entegre eder. Yine disiplinler iktidarla ilişkilendirdiği bu genelleşmiş kayıt düzenini tartışırken Foucault iktidarın gözetleyip kaydetmekle kalmadığının, “göz ve kulak”tan ibaret olmadığının altını çizer. Bugün disiplinler iktidar tekniklerinden çok farklı bir kipte bile olsa faaliyet alanını giderek genişleten çeşitli kayıt, gözetleme, takip teknolojileri karşısında mahremiyeti ya da sansür uygulamaları karşısında konuşma hakkını savunmakla yetinenlerin tam da bu yanılgıya düştüklerini görüyoruz. Halbuki, Foucault’ya göre, iktidar sadece elimizi kolumuzu bağlamaz, aynı zamanda birtakım eylemler

üretir, birtakım hareketleri diğerlerine kıyasla teşvik eder. Bazen susturmaktan ziyade konuşturur, tıpkı sunduğu görünürdeki serbestiyle sonsuz bir konuşma akışı içinde klişeden ve boş polemikten başka bir şey üretemeyen sosyal medya platformları gibi.

Bu metinle ilgili dikkat çekici bir diğer nokta da Foucault'nun çağdaşı olan Deleuze'ün bu metne gösterdiği ilgidir. Deleuze neredeyse Foucault'dan her bahsettiğinde bu metinden bir başyapıt olarak söz eder. Bir söyleşisinde gücü bakımından Foucault'nun “rezil insan”ını Nietzsche'nin “son insan”ı ile kıyaslar.¹ Bir diğerinde, Foucault'nun ilgisini çeken rezil karakterlerin, kayıt altına alınmalarına neden olan vukuatları haricinde son derece sıradan ve silik olmaları itibarıyla, Kafka'dan ziyade Çehov'un karakterlerini andırdıklarını söyler.² Foucault monografisinde ise Foucault'nun rezillik kavrayışının özgünlüğünü vurgulamak için uzun bir dipnotta üç tür rezillik ayırt eder.³ Deleuze'e göre, Foucault'nun sahte rezillik olarak gördüğü ve kötü şöhrete, kulaktan kulağa yayılan skandallara dayanan rezillikler, “klasik” rezilliklerdir. Resnais'nin filmleştirdiği dolandırıcı Stavisky'nin durumunda ise “barok” bir rezillik görürüz. Burada kişinin efsanevi bir nitelik kazanması daha ziyade çelişkilerinin, tutarsızlıklarının, ancak Borges tarzında, tüm olasılıkların hesaba katıldığı kapsamlı bir anlatı dahilinde idrak edilebilmesinden ileri gelir. Foucault'nun odaklandığı reziller hakkında ise o kadar çok şey bilmeyiz. Bunlar kıyıda köşede kalmış, şans eseri elimize

1 Gilles Deleuze, “Şeyleri Yarmak, Kelimeleri Yarmak”, *Müzakereler*, İnci Uysal (çev.), Norgunk, İstanbul, 2013, s. 99.

2 *A.g.e.*, “Foucault'nun Bir Portresi”, s. 119.

3 Gilles Deleuze, *Foucault*, Burcu Yalın ve Emre Koyuncu (çev.), Norgunk, İstanbul, 2013, s. 114.

ulaşmış olan kayıtlar olmazsa asla haberimiz bile olmayacak, dolayısıyla, daha ziyade “nadirlik”le, azlıkla ilişkili rezilliklerdir. Ancak söz konusu olan ilginç bir kategorizasyondan ibaret değildir; Deleuze’e göre bu kavramsallaştırma, Foucault’nun ayırt etme ihtiyacı duyduğu bu rezillik türü, Foucault’nun bu metni kaleme aldığı dönemde *Hapishanenin Doğuşu*’nda bilgiye indirgenemeyecek yeni bir katman olarak takdim ettiği iktidardan da farklı, yepyeni bir katmanı analizine dahil etme arayışında olduğunu ele verir: öznellik ya da daha doğrusu özneleşme, iktidar gibi hep bir ilişki olarak kavranması gerçeken kendilik.⁴ Foucault bütün toplumsal sathı kuşatan, bireyleri sarıp sarmalayan iktidar ağı içinde direnişin mevzisi olarak kişinin kendiyle kurduğu ilişkiyi işaretler.⁵

Foucault’yu bu silik karakterlerden, onun deyimiyle “şiiir-yaşam”lardan geriye kalan birkaç satırı okurken sarsan şey her neyse onu yeni bir düşüncenin peşinde koşmaya sevk etmiş görünüyor. Bizim içinse bu metin en azından Foucault’nun yönteminin özgünlüğünü ve iktidar kavrayışının inceliklerini anımsamamıza vesile olabilir. Tarihin sahnesinde başrolü kapmış gibi görünenlerdense o sahnede yer bulamamış olanlara, iyi ya da kötü bir şöhret yakalamış olan görkemli figürlerdense sıradan insanların unutulmaya yüz tutmuş silik yaşamlarına odaklanırken Foucault her yere uzanan, yaşamı her yönüyle sarmalayan iktidarın homojen bir blok değil, fokurdayan bir tencere gibi bütün konumların her daim yeniden dağıtıldığı heterojen ve dinamik bir bütün teşkil ettiğinin altını çizer.

4 Deleuze, “Şeyleri Yarmak, Kelimeleri Yarmak”, *Müzakereler*, s. 102.

5 *A.g.e.*, “Sanat Yapıtı Olarak Yaşam”, s. 108.

REZİL İNSANLARIN YAŞAMI

Michel Foucault

Bu bir tarih kitabı değil. Buradaki seçki benim zevkimden, hazzımdan, bir histen, kahkahadan, sürprizden, belli bir korkudan yahut keşif anı artık geride kaldığı için yoğunluğunu gerekçelendirmekte güçlük çekeceğim herhangi diğer bir duygudan daha mühim bir şey tarafından şekillendirilmiş değil.

Bu bir varoluşlar antolojisi. Birkaç satırlık yahut birkaç sayfalık yaşamlar, bir tutam kelimede bir araya gelmiş meçhul talihsizlikler ve maceralar. Kitaplarda ve belgelerde şans eseri karşılaşılan kısa yaşamlar. *Exempla*, ama – bilgelerin okurken derlediklerinden farklı olarak – gücü neredeyse anında tükenen kısa etkilerden başka üzerinde kafa yoracak pek bir ders sunmayan örnekler. Bana kalırsa bunları karşılamak için “kısa öykü / haber” [*nouvelle*] terimi, yaptığı ikili gönderme bakımından oldukça uygundur: anlatımın çabukluğu ve aktarılan olayların gerçekliği bakımından. Zira bu metinlerde söylenen şeyler o denli sıkıştırılmıştır ki bunları kateden yoğunluğun kelimelerin pırıltısından mı yoksa bu metinlere sığıştırılmış olguların şiddetinden mi ileri geldiği bilinmez. Kim bilir hangi tesadüflerle tuhaf birer şiir haline gelmiş tekil yaşamlar; işte bir tür herbaryumda bir araya getirmek istediğim şeyler bunlar.

Hatırladığım kadarıyla bu fikir bir gün Bibliothèque Nationale’de on sekizinci yüzyılın başlangıcında yazılmış bir kapatma kaydını okurken aklıma düştü. Sanıyorum ki şu iki notu okurken bu fikir aklımda belirdi:

Mathurin Milan, 31 Ağustos 1707'de Charenton hastanesine yerleştirildi: "Deliliği, ailesinden her daim saklanmak, kırsal yerlerde silik bir yaşam sürmek, çeşitli davalara karışmak, tefecilik yapmak ve karşılık beklemeden borçlar vermek, kıt aklıyla bilinmedik rotalarda gezinmek, kendini en zor zanaatlar konusunda yetkin görmek olmuştur."

Jean Antoine Touzard, 21 Nisan 1701'de Bicêtre kalesine yerleştirildi: "Dinden çıkmış keşiş, isyankâr, en büyük suçları işlemeye muktedir, oğlancı ve şayet mümkün olsaydı ateist olurdu. Başiboş bırakılmasındansa zapt edilmesinde fayda olan gerçek anlamda iğrenç bir canavar."

Bu ve buna benzer pek çok fragmanı okuduğumda tam olarak ne hissettiğimi anlatmakta güçlük çekiyorum. Kuşkusuz bu "fiziksel" denen türden bir izlenimdi, sanki başka türlü mümkünmüş gibi. Kabul etmeliyim ki iki buçuk asırlık sessizliği katederek ansızın beliren bu "kısa öyküler/haberler" genellikle edebiyat adı verilen şeye kıyasla içimde çok daha fazla şeyi yerinden oynattı. Burada beni etkileyen şey düpedüz sefil bu insanlar hakkında sarf edilen birkaç cümlelerin büründüğü o klasik üslubun güzelliği mi, yoksa kaya gibi duran bu kelimelerin altında hezimet ve hiddeti hissedilen o yaşamlara ait aşırılıklar ya da karanlık inat ve kötülüğün karışımı mıydı, bugün bile bilmiyorum.

Uzun bir süre önce bir kitap için bu gibi belgelerden istifade etmiştim. Eğer bunu yaptıysam, bunun nedeni, kuşkusuz, hedefe oturtulduğu birkaç cümlede yerle bir edilen bu küçük yaşamlarla karşılaştığımda bugün bile hissettiğim titreşimdi. Hayalim bunların yoğunluğunu bir analiz dahilinde yeniden kurmaktı. Gerekli yetenekten yoksun olduğum için uzun bir süre boyunca

yalnızca analizin üzerine düştüm; metinleri kuru halleriyle ele aldım; varlık nedenlerinin ne olduğunu, hangi kurumlardan ve hangi siyasi pratiklerden bahsettiklerini araştırdım; bizimki gibi bir toplumda nasıl olup da skandallara karışmış bir keşişin ya da gelgitli ve tutarsız bir tefecinin (tıpkı bir çığlığın susturulması, ateşin üstünün örtülmesi ya da bir hayvanın solunumunun kesilmesi gibi) “zapt edilmesinin” [*étouffé*] birdenbire gerekli hale geldiğini anlamaya koyuldum; insanların neden bu denli hararetle bir şekilde kıt akıllıların bilinmedik rotalarda gezinmesini engellemeyi istediklerini araştırdım. Ancak beni başlangıçta motive eden o yoğunluklar dışarıda kalıyordu. Söylemimin bunları gerektiği şekilde ele almakta yetersiz kalması itibarıyla bunların hiçbir surette nedenler düzenine taşınamama ihtimali yüksek olduğundan, bu yoğunlukları onları hissetmemi sağlayan biçimiyle bırakmak daha iyi olmaz mıydı?

Fırsat buldukça iyi kötü hayata geçirdiğim bu derleme fikri işte buradan çıktı. Telaşa kapılmadan ve açıkça belirlenmiş bir amaç olmaksızın oluşturulmuş bir derleme. Uzun bir süre boyunca bu derlemeyi ham birkaç açıklamanın eşlik ettiği sistematik bir düzen dahilinde ve tarihsel anlamını asgariye indirecek bir tarzda sunmayı düşündüm. Daha sonra değineceğim sebepler nedeniyle bu kararımdan vazgeçtim. Sahip olduklarını düşündüğüm yoğunluk nedeniyle, belli sayıdaki metni basitçe bir araya getirmekte karar kıldım. Bunlara birkaç tanıtıcı not ekledim ve bunları her birinin etkisini kendimce en iyi şekilde koruyacak biçimde dağıttım. Yetersizliğim beni, alıntılamanın kanaatkâr lirizmine mahkûm etti.

Bu yüzden bu kitap tarihçilerin işine başkalarına yaradığından bile daha az yarayacaktır. Bir ruh halini yansıtan tamamıyla öznel bir kitap mıdır bu? Aynı yere çıkması mümkün olsa bile,

daha ziyade kurallara ve oyuna dair, kendi sistemini geliştirmiş küçük bir takıntıya dair bir kitap olduğunu söylemeyi tercih ederim. Sanıyorum ki şiir olarak gelgitli tefeci ya da oğlancı ke- şiş benim için başından beri bir model işlevi gördü. Bu parlayıp sönen varoluşlara, bu şiir-yaşamlara benzer bir şeyleri yeniden yakalayabilmek için kendime birtakım basit kurallar koydum:

- Söz konusu insanlar gerçekte yaşamış olmalıydı.
- Bu varoluşlar aynı anda hem silik hem de talihsiz olmalıydı.
- Bunlar mümkün olduğunca kısa bir şekilde, birkaç sayfada ya da daha iyisi birkaç cümlede aktarılmış olmalıydı.
- Bu hikâyeler basitçe tuhaf ya da duygulu anekdotlar değil, daha ziyade, şu ya da bu şekilde (zira bunlar bir şikâyet, ihbar, emir ya da rapor olabiliyordu), hakikaten bu varoluşların küçük tarihlerinin, onların talihsizliklerinin, hiddetlerinin yahut belirsiz deliliklerinin bir parçasını oluşturmalıydı.
- Bu kelimelerin ve yaşamların yarattığı çok bizde yine güzellik ile korku karışımı belli bir etki uyandırmalıydı.

Ancak keyfiymiş gibi görünebilecek bu kurallar konusunda biraz daha açıklama yapmam gerek.

* * *

Bunlarda söz konusu olanın daima gerçek varoluşlar ol- masını; bunlara bir yer ve bir zaman atfedilebilmesini; artık bir şey ifade etmeyen bu isimlerin ardında, yanlış, uydurma,

adaletsiz, abartı olması ihtimal dahilinde olan bu atik kelimelerin ardında, acılarıyla, kötülükleriyle, kıskançlıklarıyla, bağrış çağrışlarıyla yaşamış ve ölmüş insanlar olmasını istedim. Dolayısıyla hayali ya da edebi olması muhtemel her şeyi dışarıda bıraktım: edebiyatın ürettiği hiçbir karanlık kahraman bana kudurmuş, skandallara karışmış ve acınası haldeki bu ayakka-bıcılar, bu asker kaçakları, bu kıyafet tüccarları, bu noterler, bu berduş keşişler kadar yoğun görünmemiştir. Bunun yegâne nedeni, kuşkusuz, onların yaşamış olduğunun bilinmesidir. Aynı şekilde gerçekliğin bir dilimini anlatırken yine de gözlemin, hatırlamanın, merakın ve eğlencenin beraberinde getirdiği mesafeyi koruyan, biyografi, anı, edebi tablo gibi bütün metinleri dışarıda bıraktım. Bu metinlerin daima gerçeklikle bir ilişki, ya da daha ziyade, mümkün en çok sayıda ilişki içinde olmasında kararlıyım: gerçekliğe yalnızca göndermeyecek, aynı zamanda onda işleyeceklerdi; gerçeğin dramaturjisinin bir parçasını oluşturacaklardı; bir misilleme aracı, bir kin silahı, savaşta bir cephe, bir umutsuzluğun ya da kıskançlığın jestlere dökülüşü, bir yakarış ya da bir emir teşkil etmeliydiler. Gerçekliğe diğerlerine kıyasla daha sadık olacak, temsili değerlerinden dolayı dahil edilmeyi hak edecek metinleri değil, bahsettikleri gerçeklikte pay sahibi olmuş olan ve buna mukabil olarak, ne kadar hatalı, abartılı, ikiyüzlü olurlarsa olsunlar, bu gerçeklik tarafından katedilen metinleri bir araya getirdim: parçası oldukları gerçeklik fragmanlarının izini süren söylem fragmanları. Burada okunacak olan, sözlü portreler değildir: daha ziyade, enstrümanı kelimeler olan tuzaklar, silahlar, çılgınlıklar, jestler, tavırlar, dalavereler, entrikalardır. Gerçek yaşamlar bu birkaç cümlede “oynanmıştır”: bununla demek istediğim, yaşamların bu cümlelerde temsil edildikleri değil, özgürlüklerinin,

talihsizliklerinin, kimi zaman ölümlerinin ve her halükârda kaderlerinin en azından kısmen burada kararlaştırıldığıdır. Bu söylemler gerçek anlamda yaşamları kesmekteydi; varoluşlar fiilen bu kelimelerde tehlikeye giriyor ve yitiriliyordu.

Aradığım bir diğer koşul ise bu kişiliklerin bizzat silik olması, onları herhangi bir pırıltıya yatkın hale getiren hiçbir şeyin söz konusu olmaması; doğum, servet, azizlik, kahramanlık ya da deha ile ilişkili yerleşik ve tanımlı soyluluk emarelerinin herhangi birine sahip olmaması; herhangi bir iz bırakmadan geçip gitmeye mahkûm milyarlarca varoluştan biri olması; talihsizliklerinde, tutkularında, o aşklarda ve kinlerde, genellikle yeniden anlatılmaya değer görülen şeylere kıyasla bir grilik ve sıradanlık olması; ancak yine de diğer insanların gözünde onlara bir kötülük, hainlik, bayağılık, hırçınlık ve talihsizlikle birlikte, vasatlıklarına kıyasla dehşet veren yahut merhamet uyandıran bir tür ihtişam bahşeden bir şiddet, bir enerji, bir aşırılıkla hareket ediyor olmalarıydı. Küçük oldukları ve fark edilmeleri güç olduğu için çok daha büyük bir enerjiye sahip olan bu tür parçacıkları aramak üzere yola çıktım.

Ancak bunların bir kısmının bize ulaşabilmesi için, onları en azından bir anlığına bir ışık demetinin aydınlatması gerekiyordu. Başka yerlerden gelen bir ışık. İçinde kalıverebilecekleri ve belki de daima kalmaları gereken o karanlıktan onları çıkaran şey iktidarla olan karşılaşmalarıydı; bu çarpışma olmaksızın, onların o geçici güzergâhlarını hatırlatacak kelimelerin bulunması pek mümkün olmazdı. Bu yaşamları izleyen, takip eden ve bir anlığına bile olsa dikkatini onların şikayetlerine ve yarattıkları küçük patırtıya verip onları pençesiyle işaretleyen iktidar, bu yaşamlar hakkında bize ulaşmış o birkaç kelimeyi ortaya çıkaran şeydir – kâh birileri ihbar etmek, şikâyet etmek, teşvik etmek,

yalvarmak üzere ona müracaat etmeye karar verdiği için, kâh o müdahale etmek ve birkaç kelimeyle yargılayıp kararını vermek istediği için. Tüm söylemlerin altından geçip gitmeye ve asla anlatılmaksızın yok olmaya mahkûm tüm bu yaşamlar, yalnızca iktidarla olan o anlık temas noktalarında, kısa, keskin ve çoğu zaman enigmatik izler bırakabilmişti. Bu yüzden onları kendi içlerinde, “serbest hallerinde” muhtemelen alacakları şekilleriyle kavramak kuşkusuz imkânsızdır; onlar artık iktidar oyunlarının ve iktidar ilişkilerinin varsaydığı bu süslü sözlerden, taktiksel taraflırlıklardan, zorunlu yalanlardan başka bir yerde konumlandırılmazlar.

Bana şunu söyleyeceklerdir: “İşte bu tam senlik; çizgiyi geçmek, diğer tarafa geçmek, başka yerlerden ya da aşağılardan gelen dili dinlemek ve iletmek konusunda hep aynı yeteneksizlik; daima iktidarın yanında ve onun söyleyip söylediklerinden yana yapılan aynı tercih. Neden gidip bu yaşamlara kendi sesleriyle konuştukları yerlerde kulak vermiyorsun?” Halbuki, öncelikle, bunlar belli bir anda iktidarla karşılaşp onun kuvvetlerini tahrik etmemiş olsalardı, olanca şiddetleri ve tekil talihsizlikleriyle bulundukları o halden geriye herhangi bir şey kalır mıydı? Bu, en nihayetinde, toplumumuzun temel özelliklerinden biri değil midir; kader, iktidarla olan bir ilişki, onunla ya da ona karşı verilen bir mücadele biçimini almaz mı? Bir yaşamın en yoğun noktası, enerjisinin yoğunlaştığı nokta, iktidarla çarpıştığı, onunla mücadele ettiği, onun kuvvetlerini kullanmaya kalkıştığı ve tuzaklarından kaçınmaya çalıştığı yerdir. İktidar ile en önemsiz varoluşlar arasında gidip gelen bu kısa ve keskin sözler kuşkusuz ikinci grup için onlara adanmış olan yegâne anıtı oluşturuyor: zamanı katedip bize ulaşmalarını sağlayan o küçük ışıltıyı, o kısa süreli pırıltıyı onlara veren, budur.

Özetle, üzüntü ya da öfke içinde iktidarla değiş tokuş ettikleri söylemlerden yola çıkarak birkaç kalıntıyı bir araya getirip silik insanlara ait bir efsane yaratmak istedim.

Bir “efsane”, çünkü burada tüm efsanelerde olduğu gibi, kurmaca ve gerçek konusunda bir bulanıklık vardır – ancak bu bulanıklık tamamıyla zıt nedenlerle oluşur. Çekirdeğindeki gerçeklik ne olursa olsun, efsanevi olan, en nihayetinde, kendisi hakkında söylenenlerin toplamından fazlası değildir. Efsanevi olan, şöhretlerini aktardığı kişilerin varlığına da yokluğuna da kayıtsızdır. Eğer gerçekten var idiyse, efsane onları o denli çok mucizeyle kaplar, o denli çok imkânsızlıkla süsler ki sanki hiç varolmamış gibi olurlar. Eğer ki tamamıyla hayal ürünü iseler, efsane onlar hakkında ısrarla o denli çok hikâye aktarır ki bu kişiler varolmuş olan birinin tarihsel kalınlığına kavuşurlar. Burada okuyacağımız metinlerde, bu erkeklerin ve kadınların varoluşları tam olarak onlar hakkında söylenmiş olan şeylere tekabül eder: o birkaç cümlede söylenen şeyler dışında, onların oldukları ya da yaptıkları şeylerden hiçbir şey kalmamıştır. Burada gerçekliği kurmacaya denk kılan şey laf kalabalığı değil, nadirliktir. Tarihte bir hiç olduklarından, olaylarda ya da mühim insanlar arasında kayda değer hiçbir rol oynamamış ve etraflarında tespit edilebilir hiçbir iz bırakmamış olduklarından, bu kelimelerin o kırılğan sığınağı dışında bir varoluş göstermezler ve asla göstermeyeceklerdir. Onlardan bahseden bu metinler yoluyla, *La Légende dorée*¹ ya da bir macera romanından geliyor olsalardı taşıyor olacakları gerçeklik alametlerinden daha fazlasını taşımaksızın bize ulaşmaktadırlar. Talihsiz ve kural tanımaz

1 Bu, on sekizinci yüzyılda Dominikan Jacques de Voragine’in yaptığı, azizlerin yaşamlarını bir araya getiren bir derlemenin adıdır, *La Légende dorée*, Garnier-Flammarion, Paris, sayı: 132-133, 1967, 2 cilt.

bu bireyleri yarı-kurmaca varlıklara dönüştüren bu safi sözsel varoluş, onların bütünüyle yok olmaya yaklaşmalarından ve onlardan bahseden ya da onların sarf ettikleri üç beş kelimenin, şans eseri yeniden keşfedilen belgeler sayesinde, hayatta kalmasını sağlayan o şans ya da talihsizlikten ileri gelir. Karanlık, ancak hepsinden önemlisi, günün birinde söylenmiş ve umulmadık karşılaşmalarla günümüze kadar varlığını korumuş olan bir şeye indirgenmiş kuru bir efsane.

Bu karanlık efsanenin bir diğer özelliği de budur. Yoğun bir zorunlulukla süslenmiş, kesintisiz patikaları takip eden bir efsane gibi aktarılmamıştır. Doğal olarak, herhangi bir gelenekten yoksundur; kesintiler, silinmeler, unutulmalar, yakınsamalar, yeniden belirmeler: bize ulaşmasının yegâne yolu budur. Başından beri onu taşıyan şanstır. Öncelikle tüm beklentilerin aksine, iktidarın dikkatini ve öfke patlamasını bu en silik birey, onun vasat yaşamı ve nihayetinde gayet sıradan olan hataları üzerine çeken bir koşullar kombinasyonu gerekmiştir: memurların ya da kurumların dikkatini başka birindense, en az onun kadar patırtı yapan pek çok kişidense bu kişi üzerinde, bu skandallara karışmış keşiş, bu darp edilmiş kadın, bu düşkün ve öfkeli ay-yaş üzerinde toplayan bir talihsizlik. Daha sonra, kaybolmuş ya da farklı yerlere dağılmış pek çok belge arasından bize ulaşarak yeniden keşfedilip okunacak olan bu belge gerekmiştir. Öyleyse önem taşımayan bu insanlarla onlardan daha önemli olmayan bizler arasında hiçbir zorunluluk ilişkisi yoktur. Hiçbir şey onların karanlıklar içinden çıkmasını, yaşamlarıyla, kederleriyle başkalarının değil de onların çıkmasını daha muhtemel kılmış değildir. Burada bir intikam görüp kendimizi eğlendirebiliriz: mutlak olarak ayırt edici hiçbir özellikleri olmayan bu insanların o ölü çokluklar arasında oldukları yerden çıkmalarını, yeniden el

kol hareketleri yapmalarını, öfkelerini, kederlerini ve hata yapma konusundaki yılmaz kararlılıklarını açığa vurmalarını sağlayan bu şans, belki de, gösterişsiz ve anonim olmalarına rağmen iktidarın şimşeklerini onların üzerine çeken o kötü talihlerini telafi etmektedir.

Sanki hiç varolmamış, yalnızca onları yok etmek ya da en azından unutturmak isteyen bir iktidarla girdikleri çatışmadan sağ kurtulmuş yaşamlar; bize yalnızca çok sayıda tesadüf sonucunda geri dönmüş olan yaşamlar: burada birkaç kalıntı halinde bir araya getirmek istediğim rezillikler işte bunlardır. Gilles de Rais, Guillery yahut Cartouche, Sade ve Lacenaire gibi dehşet uyandıran ve skandallara imza atmış kişilerin sahip olduğu türden, sahte bir rezillik vardır. Artlarında bıraktıkları kötü hatıralar, onlara atfedilen kötü davranışlar, uyandırdıkları hürmetli korku dolayısıyla görünürde rezil bu kişiler, aslında görkemli bir efsanenin karakterleridirler, her ne kadar bu şöhretin nedenleri, insanın büyüklüğünü tesis edecek ya da etmesi beklenen nedenlerin zıddı olsa bile. Rezillikleri tümel *famanın* bir kipselliğinden başka bir şey değildir. Halbuki o dinden çıkmış keşiş, bilinmedik patikalarda kaybolan kıt akıllılar, onlar baştan sona rezildirler: onlar artık kendilerini hatırlanmaya değmez kılmak üzere sarf edilmiş o berbat kelimeler haricinde var değildirler. Şans, bu kelimelerin, yalnızca bu kelimelerin varlığını sürdürmesinden yana olmuştur. Bu yaşamların gerçekliğe geri dönüşü tam da dünyadan nasıl sürüldüyseler öyle gerçekleşir. Onlar için başka bir çehre aramak, onlarda başka bir büyüklük olduğunu düşünmek faydasızdır; onlar artık onları mahvetmesi istenen şeyden başkası değildir – ne fazlası ne de azı. Esas anlamıyla rezillik bu demektir; muğlak bir skandaldan ya da sessiz bir hayranlıktan ayrılan rezilliğin görkemle hiçbir ilgisi yoktur.

İzleri bütün yer ve zamanlardan toplanabilecek olan rezilliğin o büyük külliyatına kıyasla, buradaki seçkinin küçük, dar ve biraz da tekdüze olduğunun gayet farkındayım. Bu seçki neredeyse aynı yüz yıla, 1660 ile 1760 arasına ait olan ve aynı kaynaktan gelen belgelerden oluşuyor: kapatma arşivleri, polis arşivleri, Kral'a yazılan dilekçe arşivleri ve *lettre de cachet* arşivleri. Bunun bir ilk cilt olduğunu ve *Rezil İnsanların Yaşamları*'nın başka dönemlere ve başka yerlere uzanacağını düşünebiliriz.

Bu dönemi ve bu tür metinleri seçmemin nedeni eskiden gelen bir aşinalıktır. Ancak onlara olan düşkünlüğüm yıllar boyunca azalmadıysa ve şimdi onlara geri dönüyorsam, bunun nedeni onların bir başlangıç teşkil ettiğini ya da her halükârda siyasi mekanizmalar ile söylemin etkilerinin kesiştiği önemli bir olay ortaya koyduklarını düşünmemdir.

On yedinci ve on sekizinci yüzyıllara ait bu metinlerin (bilhassa daha sonraki dönemlere ait idari ve adli belgelerin yavanlığıyla karşılaştırıldığında) bir ışıltısı vardır; üslup açısından bir ihtişam sahibidirler ve meselenin küçüklüğü ile yahut niyetlerin o olanca utanç verici fenalığı ile en azından bizim nazarımızda çelişen bir şiddet ortaya koyarlar. En acınası haldeki yaşamlar, en trajik yaşamlara uygun düşecek lanetlemeler ve vurgularla tasvir edilmiştir. Kuşkusuz bu bir komedi etkisi yapar: birtakım önemsiz karışıklıklar ve böylesi sıradan sıkıntılar için kelimelerin olanca gücüne ve onlar vasıtasıyla da cennetin ve dünyanın hükümranlılığına başvurmakta gülünç bir şeyler vardır. “Kederlerin o en büyüğünün yükü altında ezilmiş me-mur Duchesne mütevazı ve saygılı bir özgüvenle Majestelerinin ayaklarına kapanarak, gelmiş geçmiş en zalim kadın için adalet

dilenme cüretini gösteriyor... Din, onur, dürüstlük ve hatta insanlığa dair bütün hislerden yoksun olan karısını görevine geri döndürmek için tatlılığın, sitemin ve anlayışın bütün yollarını tükettikten sonra son çare olarak bugün Majestelerine yalvaran bu bedbaht adam daha nasıl bir umudun peşine düşebilirdi? Şikayetini Majestelerinin duyması için dile getirme cesareti gösteren bu zavallı adamın durumu işte budur Efendimiz.” Ya da “babalarından nizamsızlığın sonuçları konusunda ibret almaktan başka bir beklentisi olamayacak olan” dört çocuğu için kocasının hapsini isteyen kadın; “Lord’um, sizin adaletiniz onları böyle küçültücü bir dersten esirgeyecek, topluma sırf zarar veren kötü bir vatandaşı topluma herhangi bir zarar veremez duruma getirmek suretiyle, beni ve ailemi utanca ve rezillığe düşmekten koruyacaktır.” Buna gülebiliriz, ancak şunu unutmamak gerekir ki sırf değindiği şeylerin küçüklüğü dolayısıyla tumturaklı gelen bu retoriğe iktidar da aşırılıkta ondan az kalır yanı olmayan terimlerle karşılık veriyordu, kelimelerin bu sefer iktidarın kararlarının şimşeklerini iletmesi farkıyla. Yine bu kelimeler heybetini cezalandırdıkları şeyin öneminden olmasa bile, dayattıkları cezanın sertliğinden alıyordu. Yıldız falına bakan birileri içeri alındığında, bunun nedeni şuydu: “İşlemediği pek az suç kalmıştır ve işleyemeyeceği suç yoktur. Dolayısıyla toplumu yıllar boyunca cezalandırılmaksızın soymuş, kandırmış, karalamış böylesi tehlikeli bir kadından kurtarmak adaletin gereği olduğu kadar hayırseverliktir.” Kötü bir evlat, hayatta dikiş tutturamamış ahmak bir genç için de şunlar söyleniyordu: “O bir hovardalık ve hürmetsizlik canavarıdır... Bütün kötülükleri alışkanlık edinmiştir: sahtekâr, itaatsiz, fevri, şiddete meyilli, kendi babasının yaşamını hedef alan kasıtlı saldırılar yapabilen... ve daima en kötü fahişelerle birlikte görülen biri.

Yaptığı sahtekârlıklar ve hovardalıklarla ilgili söylenen hiçbir şey onda zerre kadar etki yaratmıyor; bunları duyarsızlığını belli eden o kötü adamlara has gülümsemeyle yanıtlıyor ve en ufak bir iyileşme imkânı olduğunu düşünmenize neden olacak hiçbir şey sunmuyor.” En küçük kabahatle bile kişi çoktan tiksindirici oluyor ya da en azından bir tahkir ve lanetleme söylemine konu oluyordu. Bu hafifmeşrep kadınlar ile söz dinlemeyen evlatların Nero’dan ya da Rodogune’den az kalır bir yanı olmuyordu. Klasik çağda iktidarın söylemi, ona hitap eden söylemler gibi, canavarlar yaratıyordu. Peki gündelik yaşamın bu tumturaklı tiyatrosu niçin?

Hristiyanlık iktidarın yaşamın gündelik meşgaleleri üzerindeki nüfuzunu günah çıkarma vasıtasıyla büyük oranda düzenlemişti: alelade kusurları, fark edilmeyen zaafı, küçük gündelik dünyayı, düşünce, kasıt ve arzuların o müphem oyununa varıncaya değin düzenli olarak dilin ipliğinden geçirme yükümlülüğü; kişinin aynı anda hem konuşan hem de hakkında konuşulan olduğu bir itiraf ritüeli; söylenen şeyin tam da söyleme ile silinişi ve bununla birlikte bir sır olarak kalması gereken ve ardında pişmanlık ve tövbeden başka bir şey kalmaması gereken itirafın kendisinin aynı oranda büyümesi. Hristiyan Batı herkese dayatacağı bu hayret verici kısıtlamayı icat etmiştir: her şeyi silmek için her şeyi söylemek; hiçbir şeyin kaçamadığı ve ardından kendisine ait herhangi bir şeyin bir an bile kalmadığı kesintisiz, aralıksız, kapsamlı bir mırıltıyla en küçük kusurları dahi ifade etmek. Milyonlarca insan için, asırlar boyunca, kötülüğün, zorunlu ve uçup kaybolan bir fısıltıyla, şahsen itiraf edilmesi gerekmiştir.

Ancak on yedinci yüzyılın sonlarından itibaren, bu mekanizmayı işleyişi çok farklı olan bir diğer mekanizma kuşatmış

ve onun ötesine geçmiştir. Artık dini değil de idari bir merci; af mekanizması yerine bir kayıt mekanizması. Yine de amaç görünürde aynıdır, kısmen bile olsa: gündelik olanı söyleme katmak, düzensizliklerin ve önemsiz karışıklıkların o küçük evrenini taramak. Ancak bu sistemde günah çıkarma Hristiyanlığın ona vermiş olduğu o başat rolü oynamaya devam etmez. Bu toplumsal haritalandırma için, öteden beri varolan, ancak o vakte kadar yerleşmiş olan yöntemler sistematik bir şekilde kullanılır: ihbar, şikâyet, soruşturma, raporlama, casusluk ve sorgulama. Bu şekilde söylenen her şey yazıya geçirilir, toplanarak dosyalarda ve arşivlerde bir araya getirilir. Kötülüğü silerken kendi kendini de silen itirafın o tek, anlık ve iz bırakmayan sesinin yerini artık, devasa bir belge yığını içine eklenen ve zaman geçtikçe dünyanın tüm sıkıntılarının kaydedildiği mütemadiyen büyüyen bir tür kütük oluşturacak olan o çoklu ses alacaktır. Yoksulluk ve yapılan hatalar gibi ufak sıkıntılar artık o zar zor duyulan itirafın sırdaşlığıyla semaya gönderilmeyecektir: bunlar dünyada yazılı izler halinde birikecektir. Bu, iktidar, söylem ve gündelik olan arasında bütünüyle farklı bir ilişki, gündelik olanı yönetmek ve formülleştirmek için bütünüyle farklı bir yoldur. Sıradan yaşam için yeni bir mizansen doğmuştur.

Bunun arkaik ama halihazırda karmaşık olan o ilk enstrümanlarına aşınayız: dilekçeler, *lettre de cachet*'ler yahut kral فرمانları, çeşitli kapatma kayıtları, polis zabıtları ve kararları. Zaten bilinen bu şeyleri yeniden açıklamayacağım; yalnızca, büyük bir mesafeden bakan bizler için insanlara rezillik görünümü veren bu alelacele çizilmiş resimlerin o tuhaf yoğunluğunu, onlardan zaman zaman yayılan o güzelliği izah edebilecek bazı hususları hatırlatacağım. *Lettre de cachet*, kapatma, polisin genelleşen mevcudiyeti – çoğunlukla mutlak bir monarşinin despotizmini

çağrıştıran her şey. Bu “keyfiliğin” bir tür kamu hizmeti olduğu gözden kaçmayacaktır. Çok nadir durumlar dışında, “kralın fermanları” ikaz etmeksizin vurmaz, monarkın öfkesinin işaretleri olarak tepeden inmezdi. Çoğu kez bunlar kişinin yakın çevresi, babası ve annesi, akrabalarından biri, ailesi, oğulları ve kızları, komşuları, bazen papaz, ya da sözü geçen birileri tarafından talep edilirdi. Bu talepler, hükümrânın gazabını hak eden büyük bir suç söz konusuymuş gibi önemsiz bir ailevi sorun üzerine iletilirdi: reddedilen ya da suistimal edilen eşler, çarçur edilen servetler, çıkar çatışmaları, itaatsiz gençler, dolandırıcılık ya da eğlenceye düşkünlük ve buna benzer her türlü davranış sorunu. Kralın, tebaasından birini, olağan adalet kanalları dışında, derhal tutuklamaya yönelik özel iradesi olarak sunulan *lettre de cachet* aşağılardan gelen bu tür dilekçelere verilen bir yanıtta başka bir şey değildi. Ancak bu emirler her talep eden için kolaylıkla sağlanıyor değildi: dilekçedeki iddiaların temelini olup olmadığını tespit etmek için emir öncesinde bir soruşturma yürütülmesi gerekiyordu. Hovardalığın yahut alemciliğin, şiddetin yahut çapkınlığın kapatılmayı gerektirip gerektirmediği ve hangi koşullarda ve ne denli uzun bir kapatılma gerektirdiğinin tespit edilmesi gerekiyordu: tanıklıkları, istihbaratı ve her birey üzerinde şekillenen o şaibeli homurtu bulutunu derleyecek olan polisin işiydi bu.

Lettre de cachet ve kapatma sistemi yalnızca kısa bir dönem sürmüştü: bir asırdan çok az daha uzun olup Fransa’yla sınırlı kalmıştı. Ancak bu sistem yine de iktidar mekanizmaları tarihi açısından önemlidir. Bu, kralın keyfi kararlarının davetsiz bir şekilde yaşamın gündelik boyutuna müdahale edişini ortaya çıkarmış değildir. Daha ziyade, iktidarın karmaşık devrelerde ve dilekçeler ile bunlara verilen yanıtların karşılıklı oyununda

dağılmasını sağlamıştır. Bu mutlakiyetçiliğin kötüye kullanılması mıydı? Belki de öyleydi, ancak mutlak monarkın sadece ve basitçe kendi iktidarını kötüye kullanması anlamında değil; daha ziyade, her bireyin, kendi amaçları için ve başkalarına karşı, mutlak iktidarın büyüklüğünden menfaat sağlaması anlamında: bu, hükümlanlık mekanizmalarının bir anlamda kişinin kullanımına açılması, bu mekanizmaları ele geçirebilecek kadar akıllı olan herkesin bu mekanizmaların etkilerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanması için bir fırsattı. Bunun birtakım sonuçları oldu: siyasi hükümlanlık toplumsal bedenin en temel düzeyine sirayet etti; mutlakiyetçi bir siyasi iktidarın kaynakları, otorite ve teslimiyet gibi geleneksel silahların ötesinde, iki özne arasında, bazen en sıradan olanları arasında, aile üyeleri arasında ve komşular arasında; meslek, çıkar, rekabet, aşk ve nefret ilişkileri kapsamında işletilebilir hale geldi. Oyunun nasıl oynandığı bilindiği müddetçe herkes bir diğeri için korkunç ve yasa tanımaz bir monark haline gelebilirdi: *homo homini rex*. Bütün bir siyasal zincir gündelik yaşamın ilmekleriyle iç içe geçiyordu. Ancak hâlâ bu iktidarın, en azından bir an için, temellük edilmesi, bir kanala sevk edilmesi, yakalanması, istenen doğrultuda бүkölmesi gerekiyordu; eğer kişi ondan faydalanmak istiyorsa, onu “ayartması” gerekiyordu. İktidar aynı anda hem bir açgözlülüğün hem de bir ayartmanın nesnesi halini aldı; öyleyse tam da dehşet verici olduğu ölçüde arzu edilebilirdi. Sınırsız bir siyasi iktidarın gündelik ilişkilere müdahalesi bu şekilde kabul edilebilir ve tanıdık bir hale gelmekle kalmadı, aynı zamanda son derece istenir oldu; aynı anda, tam da bu itibarla, genelleşmiş bir korku teması haline geldi. Geleneksel olarak aileyi idari ve siyasi denetimlere bağlayan aidiyet ve bağımlılık ilişkilerini adım adım çözen bu eğilime şaşırمامamız gerekir. Tutkuların, öfkelerin, sefaletin ve

kötülüğün orta yerinde bu şekilde işleyen kralın sınırsız iktidarının da – işe yararlığının aksine, belki de hatta bu işe yararlık sebebiyle – tiksiniilen bir şey haline gelebilmesine de şaşırmamak gerekir. *Lettre de cachet*'lere başvuranlar ve bu başvuruları kabul eden kral bir suç ortaklığı tuzagına düşmüşlerdi: ilk taraf, geleneksel imtiyazlarını git gide artan bir oranda idari otoriteye kaptırıyordu. Kral ise, her gün onlarca nefret ve entrikaya burununu soktuğu için tiksindirici bir hal alıyordu. Sanıyorum ki Chaulieu dükü *Mémoires de deux jeunes mariées*'de kralın kellesini almakla Fransız Devrimi'nin bütün aile babalarının boynunu vurduğunu söylemişti.²

Şu an için, yukarıda bahsi geçenler arasından bir unsuru seçip ayırmak istiyorum: dilekçelerden, *lettre de cachet*'lerden, kapatmalardan ve polisten oluşan bu tertibatla birlikte, günlük yaşamı baştan sona kateden ve önemsiz yaşamların küçük sorunlarını kontrol altına alan, ancak bunu günah çıkarmadan bütününü farklı bir şekilde yapan sayısız söylem ortaya çıkacaktır. Komşular arası anlaşmazlıklar, ebeveyn ve çocuklar arasındaki kavgalar, çiftler arasındaki yanlış anlamalar, şarap ve seks konusunda aşırılıklar, umumi münakaşalar ve pek çok tutku son derece karmaşık devrelere uzanan iktidarın ağlarına takılır. Bu huzursuzlukları, küçük dertleri söyleme dahil etmeye yönelik büyük çaplı ve her yeri kuşatan bir çağrı söz konusudur. Bitmek bilmeyen bir uğultu duyulur olmuştur: bireysel davranış farklılıklarını, ayıpları ve sırları iktidarın kontrolüne teslim eden

2 Chaulieu dükünün beyanlarına bir gönderme; bkz. "Lettre de Mademoiselle de Chaulieu à Madame de L'Estorade", Honoré de Balzac, *Mémoires de deux jeunes mariées* içinde, Paris, Librairie nouvelle, 1856, s. 59: "En coupant la tête à Louis XVI, la Révolution a coupé la tête à tous les pères de famille." [Devrim XVI. Louis'nin kafasını keserek bütün aile babalarının kafasını kesti.]

söylemin sesi. Alelade olan, suskunluğa, geçici dedikodulara ya da o uçup kaybolan günah çıkarmaya ait olmaktan çıkmıştır. Sıradan olanı oluşturan her şey, önemsiz detaylar, siliklikler, görkemsiz günler, o bildik yaşam anlatılabilir ve anlatılmalıdır, hatta daha iyisi, yazıya geçirilmelidir. Bunlar, tam da siyasi iktidarın mekanizmaları tarafından katedilmeleri ölçüsünde, tasvir edilebilir ve yazıya dökülebilir olmuşlardır. Uzun bir zaman boyunca eğlence konusu olmadan anlatılmak yalnızca büyük insanların eylemlerine reva görülürdü: yalnızca kan, doğum ve üstün başarı tarihe geçme hakkı veriyordu. Toplumun en düşük kesiminden insanlar bir tür görkeme ulaşabilirse, bunun sebebi belli bir sıra dışı olgu olurdu: ya azizliğin ışıltısı ya da suçun büyüklüğü. İktidarın boş bakışı bu küçük karışıklıklara dönene kadar, olayların günlük akışı içinde bu sır benzeri şeylerin öne çıkabilmesi, önemsiz olan şeylerin belli bir şekilde önemli hale gelebilmesi söz konusu değildi.

Böylelikle söylem için muazzam bir imkân doğmuştu. Gündelik olana dair belli bir bilgi söylemin en azından kökeninde rol sahibiydi ve bununla birlikte Batı'nın eylemlerimize, varolma ve davranış biçimlerimize varıncaya değin genişletmeye koyulduğu bir anlaşılabilirlik dizgesi söz konusuydu. Ancak bu doğum aynı zamanda monarkın hem sanal olarak hem gerçek anlamda her yeri kuşatan varlığına bağlıydı; monarkı müdahaleye davet etmeye kalkışmadan önce, onun tüm bu sıkıntılara yeterince yakın olduğunun, en küçüğüne varıncaya değin bu karışıklıklara yeterince dikkat ettiğinin tahayyül edilmesi gerekiyordu: onun bizzat fiziksel olarak bir tür her yerde bulunma kapasitesine sahip gibi görülmesi gerekiyordu. İlk biçimiyle, gündelik olana dair bu söylem tümüyle krala yönelmişti; bu söylemin adresi oydu, iktidarın o büyük ritüellerine girmesi, o

ritüellerin formunu benimsemesi ve göstergelerine bürünmesi gerekiyordu. Alelade olan, yalnızca, kral figürünün musallat olduğu bir iktidar ilişkisi dahilinde – onun gerçek gücü yahut gücünün hayaleti vasıtasıyla – söylenebilir, tasvir edilebilir, gözlemlenebilir, tablolaştırılabilir ve nitelenebilirdi. Bu söylemin o özel biçimi buradan ileri gelir: bu söylem süslü, lanetleyici yahut yakaran bir dil gerektiriyordu. Tüm bu gündelik didişmelerin, kralın dikkatine layık ender olayları vurgularmış gibi anlatılması gerekiyordu; bu önemsiz olayların haşmetli bir retoriğe büründürülmesi gerekiyordu. Daha sonraki dönemlerde ne polis idaresinin kasvetli raporları ne de tıbbi yahut psikiyatrik dosyalar bu dilsel etkileri yeniden yakalayabilecekti. Kâh önemsiz bir kötülüğü anlatmak için kullanılan şatafatlı sözler kâh sefil birine çatan ve onu karanlığına geri batıran birkaç kısa cümle kâh bir yakarış ya da acizlik beyanı biçiminde anlatılmış uzun keder hikâyeleri. Alelade olanın siyasi söylemi muhakkak heybetli olmalıydı.

Ancak bu metinlerde bir başka orantısızlık etkisi daha ortaya çıkıyordu. Kapatma talebinde bulunan dilekçeler sıklıkla aciz, okur yazar olmayan ya da yarı okur yazar olan insanlar tarafından arz edilirdi; kendi sınırlı yetenekleriyle bizzat bu kişiler ya da onların adına yeterli niteliklere sahip olmayan bir yazman krala ya da üst düzey yetkililere hitap ederken kullanılması gerektiğini düşündüğü formül ve üslupları kullanarak elinden gelen en iyi şekilde bu yazıları kaleme alıyor, dilekçesine güç ve inandırıcılık vereceğinden şüphe duymadığı hoyrat ve sert kelimeleri, gelişigüzel ifadeleri katıyordu. Bu şekilde, gösterişli ama kopuk bu cümleler arasında anlamsız kelimelerin yanı sıra ham, acemi, uyumsuz ifadeler aniden belirebiliyordu. Bu mecburi merasim dili sabırsızlık, kızgınlık, hiddet, tutku,

hınç ve isyanla bölünüyordu. Bu tumturaklı söylemin kuralları böylelikle bir titreşim tarafından, kendine has söyleyiş biçimleriyle ağırlığını hissettiren vahşi yoğunluklar tarafından çiğneniyordu. Nicolas Bienfait'nin karısı da böyle konuşur: "Siz Efendimize acizliğimle sunmak isterim ki bir faytoncu olan Nicolas Bienfait isimli zat üst düzey hovarda bir adam olup darp ederek şahsımı öldürmektedir; her şeyi satışa çıkarmış olan bu adam iki karısının ölümüne sebebiyet vermiştir; ilk karısını karnında bebeği ile öldürürken, ikincisini ise, ona ait olan ne varsa satıp yiyip ona kötü muamele ederek üzüntüsünden ölmesine sebep olmuş, hatta ölüm arifesinde onu boğmaya çalışmıştır... Üçüncü karısının kalbini de ızgara yapıp yemek istemektedir, işlediği diğer pek çok cinayet de cabası. Mösyö, ayaklarınıza kapanıp siz Ekselanslarının merhametini diliyorum. Siz Efendimizden istirhamım bana adaleti bahşetmeniz, zira hayatım her an tehlike altında; Tanrı'ya sağlığınız için hep duacı olacağım..."

Burada bir araya getirdiğim metinler homojen olup bunların monoton gibi görünmesi muhtemeldir. Ne var ki hepsi bir orantısızlık koşulu altında işlemektedir. Anlatılan şeyler ile onları anlatma biçimi arasında bir orantısızlık; şikâyet edenlerle, onlar üzerinde her türlü iktidara sahip olanlar arasında bir orantısızlık; gündeme getirilen sorunların küçük düzeniyle, uygulanan iktidarın büyüklüğü arasında bir orantısızlık; tören ve iktidar dili ile hiddet ve çaresizlik dili arasında bir orantısızlık. Bunlar, Racine, Bossuet yahut Crébillon'a selam veren metinlerdir; ancak o dönemki edebiyatın hiçbir surette yer veremediği bütün bir popüler çalkantılar yığını, sefaleti, şiddeti ve o zaman dendiği şekliyle "bayağılığı" ortaya koyarlar. Bunlar, avareleri, yoksulları ya da vasat kişileri, iktidar tiyatrosunda

dikkat çekmek istiyorlarsa giymeleri gereken kıyafet parçalarına bürünüp poz verecekleri, nutuk çekecekleri, hararetle konuşacakları tuhaf bir sahneye taşırlar. Bunlar, zaman zaman, bulup buluşturdukları süslü eski kıyafetleri kuşanmış ve kendileriyle dalga geçecek aristokrat bir seyirci karşısında oynayan yoksul bir grup jonglörü veya palyaçoğu akla getirirler. Yaşamlarını ortaya koyarak ve kaderlerine karar verebilecek iktidar sahibi insanlar karşısında oynuyor olmaları dışında. Céline'in karakterleri Versailles'da kendilerini duyurmaya çalışıyor gibidir.

Bütün bu orantısızlığın silinip gideceği bir gün gelecekti. Gündelik yaşam düzeyinde çalışan iktidar artık hem yakın hem uzak, her şeye kadir, kaprisli, tüm adaletin kaynağı ve türlü türlü ayartmanın nesnesi olan, aynı anda hem siyasi bir ilke hem de büyümlü bir güç olan bir monarka ait olmayacaktı; bu iktidar, bünyesinde yargıya, polise, tıbbı ve psikiyatriye ait çeşitli kurumların el ele çalışacağı ince, farklılaşmış ve kesintisiz bir ağdan oluşacaktı. Böylelikle biçimlenecek söylem de artık o yapay ve acemi teatrallığe sahip olmayacaktı: bu söylem gözlemin ve nötrlüğün dili olduğunu iddia eden bir dil dahilinde gelişecekti. Alelade olan, İdarenin, gazeteciliğin ve bilimin etkili fakat gri koordinatları vasıtasıyla incelenecekti, biraz daha ileri gidip bunun pırıltıları edebiyat alanında aranacak olunmaz ise. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda, hâlâ, tüm bu dolayım-ların henüz olmadığı ham ve barbar dönemdeyizdir: sefillerin bedeni neredeyse kralın bedeninin, galeyanları da kralın törenlerinin doğrudan karşısına çıkmaktadır. Orada, artık ortak bir dil değil, çığlıklar ile törenler arasında, anlatılacak karışıklıklar ile takip edilmesi gereken biçimlerin katılığı arasında bir çatışma vardır. Gündelik olanın ilk defa siyasalın kodunda yüzeye çıkışına uzaktan bakan bizlerin gördüğü, ileride bu şeyler ve insanlar

birer “mesele”, durum yahut vaka haline getirildiklerinde yok olacak olan o gösterişli ve yoğun şey, o tuhaf parlamalar bundan ileri gelir.

* * *

Toplumun, kendi hakkında konuşabilsin diye, kelimeleri, söyleyiş biçimlerini, cümleleri, dilsel törenleri anonim bir kitleye ödünç verdiği bu an önemli bir andır. Aleni bir şekilde ve şu üç koşul altında konuşmak: bu söylemin iyi tanımlanmış bir iktidar aygıtı dahilinde ifade edilmiş ve dolaşıma sokulmuş olması, bu söylemin toplumsal varoluşun daha önceleri pek fark edilmemiş olan derinliklerini ortaya çıkarması ve o küçücük tutku ve çıkar savaşlarının sağladığı erişim ile iktidara hükümlan bir müdahale imkânı sağlaması. Dionysos’un Kulağı bunun yanında küçük ve basit bir makine gibi kalır. Tek yaptığı gözlemlemek, casusluk yapmak, tespit etmek, yasaklamak ve cezalandırmak olsaydı, İktidar ne kadar da hafif ve kuşkusuz kolayca yıkılabilir olurdu; halbuki iktidar aynı zamanda körüklemekte, tahrik etmekte ve üretmektedir. İktidar basitçe göz ve kulak değildir; iktidar, eyleme geçirir ve konuşturur.

Bu mekanizma kuşkusuz yeni bilgilerin oluşturulması için önemliydi. Üstelik, tamamıyla bütün bir yeni edebiyat rejimiyle bağlantısız da sayılmazdı. *Lettre de cachet*’nin yeni edebi biçimlerin orijin noktasında olduğunu söylemeye çalışmıyorum; daha ziyade, on yedi ve on sekizinci yüzyılın sonunda söylem ilişkileri, iktidar, gündelik yaşam ve hakikat, edebiyatın da müdahil olduğu yeni bir kipte düğümlendiler.

Fabl, kelimenin asıl anlamıyla, anlatılmaya layık olanıdır. Batı toplumunda gündelik yaşam uzun bir süre boyunca

söyleme olağanüstü olan [*fabuleux*] tarafından katedilmesi ve başkalaştırılması koşuluyla erişebilmekteydi: gündelik yaşamın kahramanlık, üstün başarı, macera, Tanrı'nın takdiri ve lütfu ya da kimi zaman iğrenç bir suç tarafından kendi dışına çekilmesi gerekiyordu. Gündelik yaşamın imkânsızlığın dokunuşuyla işaretlenmesi gerekiyordu. Ancak bu şekilde ifade edilebilir hale gelebilirdi. Onu erişilmez kılan şey onun bir ders yahut örnek görevi görmesini sağlıyordu. Hikâye ne denli sıra dışı ise, etkileme ya da ikna etme gücü o denli fazlaydı. Bu yüzden, bu “ibretlik olağanüstü durum” oyununda, hakikate ve yalana kayıtsızlık, asliydi. Eğer biri gerçekliğin vasatlığını anlatacak olursa, bunun amacı yalnızca komik bir etki yaratmaktı: bunun hakkında konuşuyor olmanın kendisi insanları güldürürdü.

Batı on yedinci yüzyıldan itibaren olağanüstü olanın men edildiği bir silik yaşamlar “fabl”inin doğuşunu gördü. İmkânsızlık ya da gülünçlük, sıradan olanın anlatılabilmesinin koşulu olmayı bıraktı. Amacı artık umulmadık olanı anlatmak değil, görünmeyeni, görünemeyeni, görünmemesi gerekeni açığa çıkarmak, gerçeğin son ve en zayıf derecelerini anlatmak olan bir dil sanatı doğdu. “Ehemmiyetsiz” [*infime*] olanı, anlatılmayanı, herhangi bir görkeme sahip olmayanı, dolayısıyla “rezil” [*infâme*] olanı anlatmaya zorlayan bir tertibat kurulurken, Batı'da edebi söylemin “içkin etiği” denebilecek şeyi teşkil edecek yeni bir buyruk şekilleniyordu. Bu söylemin törensel işlevleri yavaş yavaş silinecekti; görevi artık kuvvetin, zarafetin, kahramanlığın ve gücün son derece görünür olan ışığı değil, daha ziyade, en gizli olanı, anlatması ve göstermesi en zor olanı ve son olarak da en yasaklı ve skandal yaratacak olanı somut bir şekilde açığa çıkarmak olacaktır. Varoluşun en karanlıkta kalmış ve en gündelik unsurlarını (bu bazen kaderin heybetli figürlerini keşfetmek

anlamına gelse bile) deliğinden çıkarmayı emreden bir buyruk, edebiyatın on yedinci yüzyıldan itibaren, kelimenin modern anlamıyla edebiyat olmaya başladığı zamandan itibaren takip edeceği rotayı şekillendirmiştir. Edebiyata karakterini veren ve o muazzam hareketini bize dek ulaştıran şey belirli bir biçimden ve biçim ile olan temel bir bağlantıdan ziyade, bu kısıtlamadır – ahlak da diyebilirdim: en yaygın sırları anlatma zorunluluğu. Edebiyat kendi başına bu büyük politikanın, bu büyük söylemsel etiğin tipik örneği değildir; kuşkusuz, edebiyat bundan daha fazlasıdır; ancak edebiyatın yeri ve varoluş koşulları burada yatar.

Edebiyatın hakikat ve iktidar ile olan ikili ilişkisi de buradan gelir. Olağanüstü olan yalnızca hakiki [*vrai*] ile sahte arasında bir kararsızlıkta işlev görebilirken, edebiyat daha ziyade bir hakikat dışı [*non-vérité*] kararı üzerine kurulmuştur: kendini açıkça bir hüner olarak sunarken hakikat olarak tanınabilecek hakikat etkileri üretmeyi vaat eder. Klasik dönemde doğallığa ve taklide verilen önem kuşkusuz edebiyatın bu “gerçekte” [*en vérité*] işleyişini formülleştirmenin ilk şekillerinden biridir. Böylece kurmaca olağanüstü olanın yerini almış, roman da fantastik olandan bağını kopararak, ancak ondan daha da bağımsızlaşarak gelişebilmiştir. Dolayısıyla edebiyat Batı’nın gündelik olanı söyleme katılmaya mecbur ettiği o muazzam kısıtlama sistemine aittir. Ancak edebiyat bu sistemde özel bir yer işgal eder: gündelik olanın kendisinin altında gündelik olanı arama, sınırları aşma, sırları acımasızca yahut sinsice açığa vurma, kuralları ve kodları yerinden etme, ağza alınmaz şeyleri anlatılır kılma konusunda kararlı olması itibarıyla kendini yasanın dışında konumlandırmaya meyleder yahut en azından skandal, ihlal ve isyanın yükümlülüğünü üstlenir. Dilin diğer herhangi bir biçiminden daha yüksek oranda, “rezilliğin” söylemi olarak

kalır: en söylenmez şeyleri, en kötüyü, en gizliyi, en katlanılmazı, utanmazı söylemek ona düşer. Psikanaliz ve edebiyatın uzun yıllar boyunca birbirlerini cezbetmeleri bu bağlantı bakımından önemlidir. Ancak unutmamak gerekir ki edebiyatın bu tekil konumu, yalnızca, Batı’da söylemlerin ekonomisini ve hakikat stratejilerini kateden belli bir iktidar tertibatının sonucudur.

Sözlerime bu metinlerin birer “kısa öykü/haber” olarak okunabileceğini söyleyerek başlamıştım. Kuşkusuz bu abartılıydı; bunların hiçbirisi Çehov, Maupassant ya da James’in en sıradan öyküleri etmez. “Yarı-edebiyat” ya da “alt edebiyat” olmadıkları gibi, bir türün taslağı bile değillerdir; karmaşa, gürültü ve acı içinde, iktidarın yaşam üzerinde işlemesi ve buradan doğan söylemdir bu. *Manon Lescaut* burada sunulan hikâyelerden birini anlatmaktadır.³

3 A. F. Prévost, *Les Aventures du chevelier Des Grieux et de Manon Lescaut*, Amsterdam, 1733.

Bu bir varoluşlar antolojisi. Birkaç satırlık yahut birkaç sayfalık yaşamlar, bir tutam kelimeye bir araya gelmiş meçhul talihsizlikler ve maceralar. Kitaplarda ve belgelerde şans eseri karşılaşılan kısa yaşamlar.

M. F.

